

UDK 801.561.3.2
Izvorni znanstveni članak
Prihvaćen za tisak 22. 9. 1992.

Snježana Kordić
Filozofski fakultet, Zagreb

Ekstraponirana relativna rečenica

U članku se na osnovi analize korpusa ispituje učestalost ekstraponiranih relativnih rečenica u hrvatskom jeziku, vezanost pojavljivanja ekstraponiranih relativnih rečenica za pojedini funkcionalni jezični stil, vezanost ekstraponiranja za pojedini relativizator, utjecaj prisutnosti imenice u antecedentu na mogućnost ekstraponiranja relativne rečenice, različiti uzročnici odijeljenosti relativne rečenice od antecedenta, učinak ekstraponizacije te koliko je mogućnost ekstraponiranja relativne rečenice povezana s njezinom restriktivnošću.

1. Relativna rečenica

Da bi se mogla definirati ekstraponirana relativna rečenica, potrebno je prvo definirati samu relativnu rečenicu. *Relativna rečenica* (RR) u obliku u kojem se najčešće ostvaruje u hrvatskom jeziku pokazuje sljedeća svojstva:

- (i) zavisna je rečenica;
- (ii) atribut je (adjektivnog tipa);
- (iii) izražen je u *nadređenoj*¹ rečenici *antecedent* (A)² RR–e;
- (iv) u RR–i sačuvana je za A RR–e sintaktičko–semantička i pragmatička funkcija;
- (v) RR je postponirana u odnosu na A;
- (vi) A i *relativizator*³ su u kontaktnom položaju;
- (vii) (najučestaliji) relativizator je relativna zamjenica;
- (viii) A i relativna zamjenica pokazuju svoju sintaktičku funkciju u nadređenoj rečenici odnosno u RR–i odgovarajućim oblikom.⁴

1 Rečenicom *nadređenom* RR–i smatramo bilo glavnu bilo zavisnu rečenicu koja sadrži antecedent RR–e.

2 U Crystal (1988 : 25) *antecedent* je definiran kao termin koji »označava jezičku jedinicu na koju upućuje neka druga jedinica u rečenici (anaforička referencija), tipično jedinica koja sledi«.

3 *Relativizator* je jezična jedinica koja se javlja u ulozi veznika RR–e.

4 Svojstva (i)–(viii) pronalaze se u opisima različitih indoevropskih jezika, v. Dmitriev

Sva navedena svojstva ima RR u primjeru (1), pa je stoga ilustracija najučestalijeg tipa RR-e:

- (1) A kad meni dovikuje u bagatelizacionom tonu: jedan F. E. Petreković, tada mu mogu uzvratiti, da on još nije ni jedan, on je još pred hrv. političkom javnosti OBLINA, KOJOJ MATEMATIČARI VELE – NUL.⁵ (nO,Z,250:4).

RR koja odstupa od pojedinog svojstva navedenog u (i)–(viii) svrstava se u zasebne, izdvojene tipove manje učestalih RR-a. Jedan tip takvih rečenica jesu *ekstraponirane* RR-e, koje su rezultat odstupanja od svojstva (vi). Svojestvo (vi) – kontaktni položaj A-a i relativizatora – jest formalno-gramatički pokazatelj subordinacijskog odnosa u kojem sadržaj rečenice uvedene relativizatorom služi kao odredba sadržaja A-a. Uslijed uobičajenosti upravo kontaktnog položaja taj položaj je istovremeno i znak da ulogu A-a RR-e ima ona jezična jedinica koja se nalazi neposredno ispred relativizatora. Kongruencija relativizatora s tom jezičnom jedinicom potvrđuje da su povezani u odnos A – relativizator. No, kongruencija biva i jedinim znakom za utvrđivanje A-a u slučajevima kada kontaktni položaj A-a i relativizatora izostane uslijed *ekstraponiranja* RR-e.

2. Pregled literature o ekstraponiranoj relativnoj rečenici

Termin *ekstrapozicija* uveo je Jespersen 1933 (Browne, 1986 : 97) za označavanje pojavljivanja riječi ili sintagme izvan njezinog uobičajenog mjesta u rečenici. Kasnije je termin još preciziran, tako da Crystal (1988 : 61) definira ekstrapoziciju kao »termin kojim se u gramatičkoj analizi označava proces pomeranja (ili *ekstraponiranja*) elementa iz njegovog uobičajenog položaja u položaj na kraju ili blizu glavne rečenice«. Stoga se *ekstraponiranom* smatra ona RR koja je iz svog uobičajenog položaja uz A pomaknuta u položaj na kraju nadređene rečenice, kao u sljedećem primjeru:

- (2) O podne je stigao brzoglav iz Tokija, da 28 OBSADNIH TOPOVA bombardira Port–Artur, KOJI SU DO SADA BACILI 385 GRANATA. (nO,Z,250:3)

Pregled literature o RR-ama pokazuje da je problematici ekstraponiranih RR-a pristupano samo uzgred.

Gallis (1956) u svojoj studiji o RR-ama i ne spominje ekstraponirane RR-e, iako navodi primjere drugih manje učestalih tipova RR-a, kakve su npr. RR-e s *inkorporiranim* A-om, RR-e s *ispuštenim* A-om, *preponirane* RR-e.

Dmitriev (1966, 1967, 1970, 1973, 1978)⁶ iako govori o RR-ama u nizu svojih studija i, između ostalog, ističe da je kontaktni položaj A-a i relativiza-

(1961–62 : 356; 1967), Akimova (1964 : 138), Kurzová (1981 : 7–8, 14, 17, 70, 96), Lehmann (1984 : 145–252, 348–355), Van der Auwera & Kučanda (1985 : 928–929).

5 U primjerima su velikim slovima ispisivani A i RR, koji zajedno čine *relativnu konstrukciju*. Ako primjer sadrži i zavisnu rečenicu kojoj RR otvara mjesto, ta zavisna rečenica pisana je kurzivom.

6 Dmitriev, P. A. (1966) *Očerki po sintaksisu serbohrvatskoga jazyka*, Leningrad; (1967)

tora strukturna karakteristika RR-a, spominje kao narušavanje te karakteristike jedino isturenost dijela RR-e ispred relativizatora, a ne spominje mogućnost narušavanja iste karakteristike ekstraponiranjem RR-e.

Kurzová (1981 : 19) naglašava da je u formaliziranoj strukturi suvremenih indoevropskih jezika kontaktni položaj A-a i relativizatora pravilo. Od tog pravila ponekad se odstupa jedino u *nerestriktivnim*⁷ RR-ama, i to vrlo ograničeno. Između A-a i relativizatora može doći samo A-u podređen rečenični član koji pripada istoj nominalnoj sintagmi, npr. genitiv ili drugi tip odredbe. Ovakvo stanje nije bilo u starim indoevropskim jezicima – distaktnost A-a i relativizatora bila je uobičajenija, A je često bio odijeljen od relativizatora i glagolom.

Lehmann (1984 : 204–205) o ekstrapoziciji kaže da postoje dva razloga za njezinu primjenu: (i) *formalni* – u slučajevima kada bi kontaktni položaj A-a i relativizatora doveo do vrlo kompleksne strukture; (ii) *tekstosemantički* – u slučajevima kada u izgradnji funkcionalne rečenične perspektive RR sadrži remu. Za ekstraponirane RR-e tvrdi da su često nerestriktivne. Budući da se razlika između nerestriktivne RR-e i restriktivne RR-e izražava uglavnom intonacijom na granici između A-a i relativizatora, ekstraponiranjem se onemogućava to izražajno sredstvo. Stoga se samo na osnovi konteksta može reći da li je ekstraponirana RR nerestriktivna ili restriktivna.

Browne (1986 : 99) tvrdi da ekstrapozicija nije raširena u hrvatskom jeziku, ali da postoji razlika među relativizatorima u mogućnosti primjene ekstrapozicije. Jedini relativizatori kod kojih se ekstrapozicija nešto češće primjenjuje jesu zamjenice sklonjivo *sto_S* i *tko*, čiji A-i ne mogu biti imenice. Kod relativizatora čiji A-i su imenice (takvi relativizatori su npr. *koji*, nesklonjivo *sto_N*) ekstrapozicija se primjenjuje izuzetno rijetko.

Maček (1986 : 16) kontrastivnim pristupom pokazuje da je ekstrapozicija mnogo rjeđa u hrvatskom jeziku nego u engleskom.

Melvinger (1987 : 658–661) smatra otvorenim pitanje koliko su za suvremeni standardni hrvatski jezik tipične ekstraponirane RR-e s relativizatorom *koji*. Istovremeno pokazuje da su u sintaksi prve polovine prošlog stoljeća, bližoj govorenom jeziku, ekstraponirane RR-e bile česte. No, s jačanjem

»Neke osobenosti izražavanja atributivnih odnosa u srpskohrvatskom jeziku«, *Naš jezik*, XVI/5, 341–349; (1970) »Mesto odnositel'nogo mestoimenija v prisubstantivnyh pridatočnyh v slavjanskih jazykah«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XIII/2, 49–57; (1973) »Iz nabljudenij nad sinonimičeskimi konstrukcijami v slavjanskih jazykah«, *Južnoslovenski filolog*, XXX, 93–98; (1978) »O faktorah konstituirjuščih dobavočnoe vremennoe značenie opredelitel'nyh pridatočnyh«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXI/2, 85–91.

7 *Nerestriktivne* RR-e su one čiji sadržaj donosi dodatnu informaciju o pojmu u A-u, ne mijenjajući njegov opseg, pa su stoga nerestriktivne RR-e zavisne samo sintaktički, a semantički su samostalna predikacija:

(3) A što da tek reknemo O NAŠOJ RAVNOJ SLAVONIJI, KOJU JE SAM BOG OPREDIELIO, da bude žitnicom svih hrvatskih zemalja, a seljak njezin imućnim malim veleposjednikom? (nNO,O,1:1)

Za razliku od nerestriktivnih RR-a restriktivne RR-e mijenjaju opseg pojma u A-u, pa su zavisne i semantički:

(4) Krasna kabinet soba sa krevetom iznajmljuje se odmah i to NEOŽENJENOJ OSOBI, KOJA NIJE PREKO DANA KOD KUĆE. (nN,Z,177:3)

gramatičke formalizacije, koja u sintaksu dolazi s jačanjem utjecaja pisanog jezika, smanjuje se upotreba ekstraponiranih RR-a.

U gramatikama hrvatskog jezika ekstrapoziciju RR-e spominju samo Maretić (³1963 : 461) i Florschütz (⁴1940 : 174). Maretić navodi da »relativna zamjenica može biti dosta odvojena od riječi na koju se proteže«, što znači da ekstrapoziciju prihvaća kao književni sintaktički oblik. Florschütz postupa isto, s napomenom da između A-a i relativizatora »ne smije biti nijedna riječ istoga roda ili broja jer bi nastala dvosmislenost, sumnja«.

3. Analiza korpusa

U ovom radu se analizom korpusa prikupljenih RR-a želi ispitati: koliko su ekstraponirane RR-e česte u hrvatskom jeziku; koliko je njihovo pojavljivanje vezano za pojedini funkcionalni jezični stil; da li se ekstraponiraju samo RR-e sa zamjениčkim relativizatorima *što*s i *tko*; da li na mogućnost ekstraponiranja RR-e utječe prisutnost imenice u A-u; čime sve može biti uzrokovan distaktni položaj A-a i relativizatora; koji su učinci ekstrapozicije; da li se ekstraponiraju samo nerestriktivne RR-e.

Korpus na kojem je provedena analiza prikupljen je iz svih funkcionalnih stilova pisanoga jezika s početka XX. stoljeća. Obuhvaća 2682 RR-e: iz administrativno-pravnog stila prikupljene su 352 RR-e (analizom 84 stranice teksta), iz književnog stila 378 RR-a (analizom 137 stranica teksta), iz znanstvenog stila 748 RR-a (analizom 128 stranica teksta), iz novinskog stila 1204 RR-e (analizom 43 novinske strane). Treba istaći da broj analiziranih stranica teksta nije pouzdan pokazatelj učestalosti RR-a po pojedinom funkcionalnom stilu jer se stranice razlikuju po formatu, što je pogotovo slučaj kod novinskih strana, koje su svojim formatom gotovo deset puta veće.

Od 2682 RR-e ekstraponirana je 41 RR. Znači, prosječno na svakih 65 RR-a dolazi jedna RR koja je ekstraponirana (i koja stoga nije u kontaktnom položaju sa svojim A-om). Ako to izrazimo u postocima, proizlazi da je svega 1,5 % RR-a ekstraponirano (naspram 91,5% RR-a koje su u kontaktnom položaju s A-om i 7% RR-a koje nemaju A). Zastupljenost ekstraponiranih RR-a po funkcionalnim stilovima i po relativizatorima izgleda ovako:

	administrativno- pravni stil	znanstveni stil	novinski stil	književni stil	UKUPNO	%
KAD	0	1	4	0	5	3,1%
ŠTO _S	0	1	4	0	5	2,9%
KAKO	0	1	1	1	3	2,3%
TKO	0	0	1	0	1	1,9%
KOJI	1	7	11	5	24	1,5%
ŠTO _N	0	1	1	1	3	1,3%
ukupno	1	11	22	7	41	1,5%
%	0,3%	1,5%	1,8%	1,9%	1,5%	

Pri uspoređivanju relativizatora po ukupnom broju ekstraponiranih RR-a koje uvode potrebno je imati na umu da se relativizatori međusobno znatno razlikuju po svojoj zastupljenosti u korpusu: *koji* je zastupljen u 1656 RR-a, nesklonjivo *što_N* u 228 RR-a, sklonjivo *što_S* u 172 RR-e, *kad* u 161 RR-i, *kako* u 131 RR-i, *tko* u 52 RR-e (ostali relativizatori zastupljeni su u preostale 282 RR-e, od kojih nijedna nije ekstraponirana).

3.1. Ekstraponirana relativna rečenica s relativizatorom koji

Kod ekstraponiranih RR-a uvedenih relativizatorom *koji* uzrok distaktnosti A-a i relativizatora može biti glagol nadređene rečenice, neglagolski konstitutivni član nadređene rečenice, neglagolski član nadređene rečenice podređen A-u ili umetnuta struktura.

3.1.1. Distaktnost uzrokovana glagolom nadređene rečenice

Korpus sadrži samo jedan primjer iz ne-pjesničkog jezika u kojem se glagol nalazi između relativizatora i imenice u ulozi A-a:

- (5) O podne je stigao brzojav iz Tokija, da 28 OBSADNIH TOPOVA bombardira Port-Artur, KOJI SU DO SADA BACILI 385 GRANATA. (nO,Z,250:3)

Usljed razdvojenosti A-a i relativizatora u (5) dolazi do dvosmislenosti. Naime, sugovornik očekuje da je kontaktni položaj jedne imenice i relativizatora znak da se relativizator odnosi na tu imenicu. Kako se u (5) relativizator ne odnosi na imenicu pored koje stoji, a od pravog A-a još ga dijeli i glagol nadređene rečenice, sugovornik ne zna odmah na koju se imenicu iz nadređene rečenice relativizator, a time i čitava RR, odnosi. Kongruencija relativizatora također ne rješava nedoumicu. Tek semantika predikata RR-e otklanja dvosmislenost. Ova ekstrapozicija, koja uzrokuje da čitava složena struktura djeluje neobično, uvjetovana je izgradnjom funkcionalne rečenične perspektive: ionako prilično samostalna informacija iz nerestriktivne RR-e ekstrapozicijom je još više osamostaljena i tako naglašena u najvećoj mjeri u kojoj to sadržaj zavisne rečenice može biti.

Ostali primjeri s glagolom između A-a i relativizatora *koji* ili pripadaju pjesničkom jeziku (6, 7, 8) ili se u A-u ne nalazi imenica (9, 10, 11, 12):

- (6) (...) što ju mori, ALAH / znade / KOJ JEDINI ČITA SRDCA ZULEJKINA TAJNE JADE. (kAK:19)
- (7) Na pjenu pjeska da si CRTNJU stvori, / KOM SJAJNU RIMA VLAST ĆE DA OBORI. (kAK:6)
- (8) Ko predidje kaurskog carstva STRAŠAN / NAROD tuj stražari / KOGA NIKAD SVLADO NIJE CAR SA SVOJIM' / JANJIČARI! (kAK:20)
- (9) (...) da će se MALO TKO naći u pokrajini, KOJI BI SE KLONUO SARADNJE S NJIMA. (nRNL,R,103:1)

- (10) (...) a tvrdo vjerujemo, da će daljnim našim djelovanjem opravdanost toga naslova i ONI priznati, KOJI MU DANAS NISU SKLONI. (nNO,O,1:2)
- (11) Ne treba da one srtaju prve u bojne redove, već će one biti zaledje i poticalo, te će SVAKOGA nazvati kukavicom, KOJI BUDE HTIO UZMAKNUȚI! (nRNL,R,105:1)
- (12) Ne, ljuto se vara svaki; mi dapače SVAKOGA osudjujemo, KOJI JE PROTI LIBERALIZMU. (nNO,O,21:2)

Kao u (5), i u (9) se između A-a i relativizatora nalazi osim glagola još i jedna imenica. Međutim, to u (9) ne izaziva dvosmislenost. Zahvaljujući kongruentnosti relativizatora *koji* s A-om, kontaktni položaj relativizatora s drugom imenicom ne povlači sa sobom pitanje da li se relativizator i odnosi na nju. U primjerima (9), (11) i (12) zanimljiv je A jer je njegov konstitutivni član imenička zamjenica *tko* odnosno *svatko*. Naime, nije uobičajeno da se *tko* ili *svatko* nađe u ulozi A-a RR-e uvedene pomoću *koji*. Browne (1986 : 34–35, 115) navodi: »Samo imenice (ili lične zamjenice) mogu biti antecedenti relativizatoru *koji* (...). Pokazne zamjenice muškog roda jednine (*onaj, taj, ovaj*), upitna zamjenica (*t*)*ko* i odgovarajuće neodređene (*svatko, netko, nitko, itko, tkogod*) ne dopuštaju *koji* već zahtijevaju *tko* za svoj relativizator.«⁸ Premda u ovim primjerima A nije ni imenica ni lična zamjenica već neodređena imenička zamjenica, kao relativizator se ipak javlja *koji*, a ne *tko*. Njegova upotreba pridonosi individualiziranju referenata. Dok *tko* ima općenitije značenje, *koji* je, već i zbog svojih različitih morfološko-semantičkih osobina u odnosu na *tko*: pokazivanje roda i broja, određeniji. Stoga, kad se *koji* upotrijebi umjesto *tko*, »izričito je govora samo o jednom od (svih) onih na koje bi se /A-zamjenica/ mogla odnositi.«⁹ Antecedent u primjeru (10), iako također ne sadrži imenicu, različit je od A-a u (9), (11) i (12) utoliko što se imenica ipak podrazumijeva uz pridjevnu zamjenicu *oni* u A-u. Učinak distaktnog položaja A-a i RR-e u (9)–(12) jest pojačana emocionalna obojenost izričaja. Osim toga, postiže se posebna naglašenost ili A-a ili onog člana nadređene rečenice iza kojeg dolazi RR. Sadržaj same RR-e u (9)–(12) istaknut je svojim mjestom na kraju složene rečenice i svojom ulogom. Naime, on donosi informaciju koja je kriterij za određivanje referenata A-a. Zbog takve uloge njihovog sadržaja RR-e u (9)–(12) su restriktivne.

Nakon analize rečenica u kojima je distaktnost A-a i relativizatora *koji* uzrokovana glagolom pokazuje se da, iako je za relativizator *koji* karakteristično da je njegov A imenica (ili lična zamjenica), korpus sadrži veći broj primjera bez imenice u A-u u kojima je relativizator *koji* odvojen glagolom nadređene rečenice od A-a. Iz toga se može izvesti zaključak da se glagolom nadređene rečenice češće razdvaja relativizator *koji* od A-a koji ne sadrži

8 »Only nouns (or personal pronouns) can be antecedents to *koji* (...). Masculine singular demonstratives (*onaj, taj, ovaj*), the interrogative pronoun (*t*)*ko* 'who', and the corresponding indefinites (e.g. *svatko* 'everyone', *netko* 'someone', *nitko* 'no one', *itko, tkogod* 'anyone') do not allow *koji* and require *tko* as their relativizer.«

9 Katičić (²1991 : 193).

imenicu, nego od A–a koji sadrži imenicu. Također se pokazuje da takve RR–e mogu biti i restriktivne.

3.1.2. Distaktnost uzrokovana neglagolskim konstitutivnim članom nadređene rečenice

U dva je primjera distaktnost A–a i relativizatora *koji* uzrokovana konstitutivnim članom nadređene rečenice koji nije glagol:

- (13) Danas po podne primio je kralj U AUDIENCIJU austrijskog ministra predsjednika baruna Bienertha, KOJA JE TRAJALA PET ČETVRTA SATA. (nRNL,R,104:2)
- (14) Dne 2. februara položi na njihove ruke ponovno PRISEGU VJEROSTI KRALJICAMA sedamdeset i pet zadarskih gradskih vijećnika, U KOJOJ OBEĆAŠE *da će se (...)*. (zFŠ:28)

Između A–a i relativizatora u primjeru (13) nalazi se nominalna sintagma u funkciji direktnog objekta. Time uzrokovana ekstraponiranost RR–e čini složenu rečenicu u najmanju ruku neobičnom, ako ne i neprihvatljivom. Sadržaj RR–e ekstrapozicijom je dodatno osamostaljen i naglašen u tolikoj mjeri da se preoblika RR–e u samostalnu rečenicu nameće sama po sebi kao najpogodniji izraz. Distaktnost A–a i relativizatora u primjeru (14), uzrokovana nominalnom sintagmom u funkciji subjekta, ne smanjuje prihvatljivost složene rečenice, nego omogućava da RR uvede drugu zavisnu rečenicu a da se pritom ne umanjuje koherencija nadređene rečenice.

3.1.3. Distaktnost uzrokovana neglagolskim članom nadređene rečenice podređenim antecedentu

Između A–a i relativizatora *koji* pojavljuje se u nekoliko primjera član nadređene rečenice koji je podređen A–u kao njegova odredba:

- (15) Schlegel je onda poslao BRZOJAV prof. Masaryku, U KOM MU JE JAVIO, *da je Radanović pod prisegom potvrdio, da je svjedok Schmidt, koji svjedoči protiv Srba optuženih radi veleizdaje, plaćen špiun Accurtiev i detektiv.* (nRNL,R,104:2)
- (16) (...) te zaključi, da se otpreme POSLANICI spomenutim trgovcima po Bosni, KOJI ĆE IM DOSTAVITI REPUBLIČKI NALOG, *da se nipošto nijedan od njih ne bi usudio ostati, ili se nastaniti po bosanskim tvrđama (...)*. (zFŠ:16)
- (17) Toma od Gorazde odnio je VIJEST u Napulj, KOJOJ SE KRALJ KARLO III. DRAČKI TAKO OBRADOVAO, *da je odredio poslaniku dvjesta zlatnih forinta kao godišnji dohodak.* (zFŠ:25)

Ekstraponiranjem RR–e u (15)–(17) nije otežana razumljivost sadržaja složene rečenice, već je omogućeno da RR uvede druge zavisne rečenice i da tako doprinese izgradnji diskursa. Distaktnim položajem A–a i relativizatora istovremeno je učinjeno da osim RR–e i rečenični član ispred nje funkcionira kao odredba A–a.

3.1.4. Distaktnost uzrokovana umetnutom strukturom

Korpus sadrži nekoliko primjera u kojima se umetnuta struktura, rečenična ili sintagmatska, nalazi između A–a i relativizatora:

- (18) Lijepo razbiram na punoj mjesecini, kako se dolje prema jarku poput crne lavine kotrlja NAŠ KOKOŠINJAC, SVINJAC, KOČAC – što li bijaše – IZ KOJEGA JAUČE ČOVJEK I ŽIVOTINJA i iz kojega eno izleti jedan moj plačidrug. (kAGM:14)
- (19) (...) a prema želji ovlaštenika i TAKOVE USTANOVE – kako je gore iztaknuto – KOJE SE ODOBRI TI MOGLE NE BUDU. (pNKH:20)
- (20) S toga su oni časovi, što ih je mogao proboraviti u kući zanimajući se s curicom, bili ugodni i puni OD ONE SADRŽINE – ako i u primitivnom obliku – KOJOM JE BADA VA POKUŠAVAO DA UZ MARIJU ISPUNI SVOJE DOMAĆINSTVO. (kVN:15)
- (21) (...) onda se nužno mora doći do zaključka da su to bili DRUGI FAKTORI, a ne Mollinary, KOJI SU PRIEČILI UPRAVNO SPOJENJE VOJNE KRAJINE (...). (nO,Z,250:1)
- (22) U brzo stiže u Vislicu ODGOVOR KRALJICE JELISAVETE, a donijeli su ga biskupi Mirko Cudar jegarski i Ivan čanadski, U KOJEM ONA ZAHVALJUJE NARODU POLJSKOMU NA VJERNOSTI (...). (zFŠ:26)

Iz navedenih primjera uočljivo je da umetnuta struktura najmanje narušava učinak kontaktnog položaja A–a i relativizatora, te da su tako ekstraponirane RR–e nešto brojnije. Među njima ima i restriktivnih RR–a, npr. (19) i (20).

3.2. Ekstraponirana relativna rečenica s relativizatorom što_N

RR uvedena nesklonjivim relativizatorom što_N ekstraponirana je samo u tri primjera, od kojih jedan pripada pjesničkom jeziku. U sva tri primjera distaktnost A–a i relativizatora uzrokovana je glagolom nadređene rečenice:

- (23) Pametnije bi uradio, da mi je CIPELE napravio, ŠTO SAM IH VEĆ ODAVNA NARUČILA. (nN,Z,177:2)
- (24) (...) radi prošlosti naroda njezina, koji joj je TOLIKE VELIKANE dao, ŠTO SU MU SLAVU ŠIROM SVIJETA RAZNIJELI pa zemlju očuvali (...). (zSS:prva)
- (25) Još majke zadnji vrisak DJECE čule, / ŠTO S GLADA MRU POD KIŠOM VRELIH SUZA (...). (kAK:6)

Odvojenost A–a od RR–e u (23)–(25) pojačava emocionalnu obojenost izričaja.

3.3. Ekstraponirana relativna rečenica s relativizatorom što_S

U korpusu se ekstraponirana RR uvedena sklonjivim relativizatorom što_S pojavljuje u pet primjera. Tri primjera sadrže glagol između A–a i relativiza-

tora, a u preostala dva primjera se između A–a i relativizatora također nalazi član predikata nadređene rečenice, koji, međutim, nije glagol već pridjev odnosno imenica:

- (26) (...) da uzmogne na narodnom organizmu SVE ONO izliečiti, ŠTO JE NEZDRAVO I RAZNIM NEDOPUŠTENIM SREDSTVIMA ZARAZENO. (nNO,O,21:2)
- (27) (...) da će i svršiti onako, kako SVE svršava ŠTO NADBISKUP STADLER PREDUZME. (nD,D,2:3)
- (28) (...) da se još ONO spasi, ŠTO SE DADE SPASITI. (nNO,O,21:1)
- (29) Na Krstacu bijaše SVE veličanstveno, ŠTO NAS GOD OKRUŽIVAJE: od uzvisitoga Lovćena i časnoga krsta, što se nad njim visi, pak sve širom (...). (zDF:191)
- (30) Mi se samo pitamo mogu li ljudi oko »Hrvatske Slobode« nazvati OVO radosnom pojavom, ŠTO NAZIVA JULIUS PFEIFFER! (nRNL,R,103:1)

I među ovim RR–ama ima restriktivnih, (26) – (28), koje donose kriterij za utvrđivanje referenata A–a.

3.4. Ekstraponirana relativna rečenica s relativizatorom kad

Korpus sadrži nekoliko ekstraponiranih RR–a uvedenih priložnim relativizatorom *kad*. Distaktnost A–a i relativizatora uzrokovana je ili glagolom ili nekom drugom riječi koja je član predikata nadređene rečenice:

- (31) (...) pak ipak to davno pitanje nemože se ni SADA riješiti KAD DO TRI GODINE MORA SPLIT BITI SPOJEN SA BOSNOM. (nNO,O,1:2)
- (32) (...) jer se zna pouzdano, da su pregovori s Viscontijem za kćerku mu Valentinu TEK ONDA započeli, KAD JE NADA NA UGARSKU ŽENIDBU IŠČEZLA. (zFŠ:34)
- (33) Pošto je gosp. Žujović bio upravo U ONO VRIJEME ministar, KAD JE OVAJ UGOVOR SKLOPLJEN, mi mislimo (...). (nD,D,2:2)

Ni u primjerima s priložnim relativizatorom *kad* ekstraponiranost ne isključuje restriktivnu ulogu RR–e, npr. u (32) i (33).

3.5. Ekstraponirana relativna rečenica s relativizatorom kako

Kao ekstraponirana pojavljuje se i RR uvedena priložnim relativizatorom *kako*. Njezinu odijeljenost od A–a u primjerima pronađenim u korpusu uzrokuje glagol nadređene rečenice:

- (34) On može zbilju i svoju ideju TAKO da prikaže, KAKO SE ODRAZUJE U NJEGOVU DUHU I U NJEGOVIM ČUVSTVIMA (...). (kJT:164)
- (35) (...) želimo, da od njih budemo u svakom pravcu doista ONAKO poduprti, KAKO NJIMA SILE DOPUŠTAJU (...). (nNO,O,1:2)

Ekstraponirane RR-e u (34) i (35) ujedno su i restriktivne.

3.6. Ekstraponirana relativna rečenica s relativizatorom *tko*

RR uvedena zamjeničkim relativizatorom *tko* ekstraponirana je samo u jednom primjeru. Između A-a i relativizatora *tko* nalazi se glagol nadređene rečenice:

- (36) (...) a uprava i odbor »Matice Hrvatske« u interesu reda i gospodarstva ne smiju odustati od ustanove, da se knjige »M. H.« NIKOMU ne šalju, TKO GODIŠNJI PRINOS UNAPRED NE UPLATI.
(nNO,O,1:6)

I u ovom, jedinom primjeru ekstraponirane RR-e s relativizatorom *tko* RR je restriktivna.

4. Zaključak

Analiza korpusa pokazuje da se kontaktni položaj A-a i relativizatora narušava ekstraponiranjem RR-e u svega 1,5 % primjera. Pritom je uzrok distaktnog položaja A-a i relativizatora ili glagol nadređene rečenice ili neglagolski konstitutivni član nadređene rečenice ili neglagolski član nadređene rečenice podređen A-u ili umetnuta struktura. Iako se, prema tvrdnjama u literaturi (Kurzová, 1981 : 19), između A-a i relativizatora ne bi očekivao glagol, on se u ukupnom broju ekstraponiranih RR-a često pojavljuje na tom mjestu. Glagol se javlja i ispred relativizatora koji zahtijevaju imenicu u A-u i ispred relativizatora koji nemaju imenicu u A-u. Od dvaju relativizatora koji zahtijevaju imenicu (ili ličnu zamjenu) u A-u, *koji* i *što*_N, za *koji* se može zamijetiti da je pojavljivanje glagola između A-a i *koji* vezano za slučajeve kad se u A-u ne pojavljuje imenica. Premda postojanje takvih slučajeva, s neodređenom ili općom imeničkom zamjenicom u A-u, donekle poriče Browneovu tvrdnju (1986 : 34–35, 115) da samo imenice (ili lične zamjenice) mogu biti A-i relativizatora *koji*, istovremeno potvrđuje drugu Browneovu tvrdnju (1986 : 99) – da se ekstrapozicija rjeđe primjenjuje kad je A imenica. Ekstrapozicija uzrokovana glagolom redovito povećava emocionalnu obojenost izričaja i naglašava ili A ili onaj član nadređene rečenice iza kojeg slijedi ekstraponirana RR. Kad se uz glagol nađe i imenica između A-a i relativizatora ili kad je distaktnost uzrokovana neglagolskim konstitutivnim članom nadređene rečenice, ekstrapozicija može prouzrokovati dvosmislenost ili može toliko osamostaliti sadržaj RR-e da sintaktička zavisnost RR-e postane neprikladna. Ovi, negativni učinci ekstrapozicije manje se primjećuju kad je između A-a i relativizatora neglagolski član nadređene rečenice podređen A-u, a uopće se ne primjećuju kad se između A-a i relativizatora nalazi umetnuta struktura, bilo sintagmatska bilo rečenična. Budući da ekstrapozicija može smanjiti jasnoću složene rečenice, nije neobično da od svih funkcionalnih stilova pisanoga jezika ekstrapoziciju najviše izbjegava upravo administrativ-

no-pravni stil. U ostalim je funkcionalnim stilovima pisanoga jezika udio ekstraponiranih RR–a u ukupnom broju RR–a podjednak.¹⁰ Ekstrapozicija ima i svojih prednosti: pridonosi izgradnji funkcionalne rečenične perspektive, a u slučajevima kad RR uvodi drugu zavisnu rečenicu ekstrapozicija pomaže da se očuva koherencija nadređene rečenice. Korpus pokazuje da među ekstraponiranim RR–ama ima i zamjetan broj restriktivnih RR–a. To znači da ekstraponiranost RR–e ne isključuje njezinu restriktivnu ulogu te da tvrdnje o vezanosti ekstrapozicije za nerestriktivne RR–e, koje se navode u literaturi (Kurzová, 1981 : 19; Lehmann, 1984 : 205), treba još preispitati.

Izvori*

- (kAGM) Matoš, Antun Gustav – *Novo iverje, Skice i sličice*, Zagreb, 1900, str.: 1–20. /novela/
 (kAK) Kovačić, Ante – *Izabrane pjesme*, Zagreb, 1908, str.: 1–20. /poezija/
 (kJT) Truhelka, Jagoda – *U carstvu duše. Listovi svojoj učeniци*. Osijek, 1910, str.: 21–29, 164, 319–328. /pismo/
 (nD,D,2) *Dubrovnik*, Dubrovnik, god. XV, 2 (1906), str.: 1–4.
 (nN,Z,177) *Novosti*, Zagreb, god. III, 177 (1909), str.: 1–4.
 (nNO,O,1) *Narodna obrana*, Osijek, god. I, 1 (1902), str.: 1–7.
 (nNO,O,21) *Narodna obrana*, Osijek, god. I, 21 (1902), str.: 1–3.
 (nO,Z,250) *Obzor*, Zagreb, god. XLV, 250 (1904), str.: 1–4.
 (nRNL,R,103) *Riečki Novi List*, Rieka, god. III, 103 (1909), str.: 1–4.
 (nRNL,R,104) *Riečki Novi List*, Rieka, god. III, 104 (1909), str.: 1–4.
 (pNKH) *Naredba kraljevske hrvatsko-slavonske-dalmatinske zemaljske vlade, odjela za unutarnje poslove od 2. II. 1900*, str.: 1–20.
 (zDF) Franić, Dragutin – *S gjacima kroz Bosnu–Hercegovinu, Crnu Goru, Dalmaciju, Jadransko more, Istru, (Trst, Mletke, Rijeku) i Hrvatsku, Donja Tuzla*, 1901, str.: 18, 32, 36–38, 48, 80, 82, 191–192, 298–299, 385.
 (zFŠ) Šišić, Ferdo – *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350–1416)*, Zagreb, 1902, str.: III–IV, 1–13, 15–21, 25–35, 130, 133.
 (zSS) Srkulj, Stjepan – *Izvori za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1910, /riječ pisca = dvije strane/.

Literatura

- Akimova, G. N. – »Tendencii v razvitii otnositel'nogo podčinenija v sovremennyh vostočnoslavjanskih jazykah«, *Izvestija Akademii nauk SSSR*, XXIII, 2 (1964), 138–144.
 Browne, W. – *Relative clauses in Serbo-Croatian in Comparison with English*, *New Studies* 4, YSCECP, Zagreb, 1986.
 Crystal [Kristal], D. – *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd, 1988.

10 Zanimljivo je da nijedna od 11 ekstraponiranih RR–a iz znanstvenog stila nije pronađena kod šest autora iz prirodnih znanosti.

* Zbog velikog broja korištenih izvora ovdje se navode samo oni izvori iz kojih su primjeri citirani u članku. U skraćenicama prvo slovo unutar zgrade označava funkcionalni stil.

- Dmitriev, P. A. – »Značenija opredelitel'nyh pridatočnyh s odnositel'nyh mestoimeniem koji«, *Južnoslovenski filolog*, XXV, (1961–62), 355–364.
- Dmitriev, P. A. – »Dva načina aktualizacije komponenata odnosno rečenice«, *Naš jezik*, XVI, 1–2 (1967), 22–26.
- Florschütz, J. – *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*, Zagreb, ⁴1940.
- Gallis, A. – *The Syntax of Relative Clauses in Serbo-Croatian, Viewed on a Historical Basis*, Oslo, 1956.
- Katičić, R. – *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika, Nacrt za gramatiku*, Zagreb, ²1991.
- Kordić, S. – »Determinator – vrsta riječi ili funkcionalni razred?«, *Suvremena lingvistika*, 33 (1992), 27–32.
- Kordić, S. – »Relativna rečenica – gramatičke nedoumice«, u *Zborniku HDPL-a*, Zagreb, 1992.
- Kordić, S. – »Determinator kao znak restriktivnosti/nerestriktivnosti relativne rečenice u hrvatskom jeziku«, *Croatica, Prilozi za XI. međunarodni kongres slavista*, 37–38 (1992).
- Kurzová, H. – *Der Relativsatz in den indoeuropäischen Sprachen*, Hamburg, 1981.
- Lehmann, C. – *Der Relativsatz: Typologie seiner Strukturen; Theorie seiner Funktionen; Kompendium seiner Grammatik*, Tübingen, 1984.
- Maček, D. – *Relativization in English and Serbo-Croatian*, New studies 3, YSCECP, Zagreb, 1986.
- Maretić, T. – *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, ³1963.
- Melvinger, J. – »Kolokvijalne relativne rečenice u Vukovu prijevodu Novog zavjeta«, *Revija*, 8–9 (1987), 658–666.
- Melvinger, J. – »Onaj koji i onaj tko«, *Jezik*, XXXV, 4 (1988), 103–107.
- Pranjković, I. – »Koji i što«, *Jezik*, XXXIV, 1 (1986), 10–17.
- Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, grupa autora, Zagreb, 1979, ²1990.
- Silić, J. – *Od rečenice do teksta*, Zagreb, 1984.
- Smits, R. J. C. – *The Relative and Cleft Constructions of the Germanic and Romance Languages*, Dordrecht, 1990.
- Van der Auwera, J. & Kučanda, D. – »Pronoun or conjunction – the Serbo-Croatian invariant relativizer što«, *Linguistics*, 23 (1985), 917–962.

The Extraposed Relative Clause

On the basis of a corpus gathered from newspapers, literature, administrative and legal texts, scientific texts (2682 relative clauses, including 41 extraposed relative clauses) the author concludes: (i) the extraposition of the relative clauses in Croatian is not widespread – it appears only in 1,5 % of relative clauses; (ii) the separation of the relative clause from its antecedent is relatively frequently caused by a verb; (iii) not only pronominal relativizers *što*_S and *tko*, which do not permit a noun as their antecedent, but also the pronominal relativizer *koji* and the indeclinable relativizer *što*_N, which require a noun antecedent, can be separated from their antecedents; (iv) examples in which the antecedent of the relativizer *koji* is not a noun were found in the corpus; since these examples are more often extraposed than the examples with *koji* and a noun antecedent, it is possible to claim that extraposition is more widespread with non-noun antecedents; (v) the effects of the extraposition are different: it carries greater emotionality, it emphasizes the antecedent or the unit preceding the relative clause, it helps to achieve greater coherence in the main clause, but it can also cause ambiguity; (vi) the corpus contains a considerable number of restrictive extraposed relative clauses, so extraposition is not related exclusively to unrestrictive relative clauses; (vii) the comparison of the functional styles shows that extraposition is avoided most in administrative and legal styles.